

BAROKNÍ SLAVISMUS V NĚMECKY PSANÝCH CYRILOMETODĚJSKÝCH TEXTECH BAROKNÍHO OBDOBÍ¹

*Michaela Soleiman pour Hashemi
Masarykova univerzita Brno*

BAROQUE SLAVICISMS IN BAROQUE HOMELITICS ABOUT CYRIL AND METHODIUS WRITTEN IN GERMAN

*Michaela Soleiman pour Hashemi
Masaryk University of Brno*

This article deals with (after B. Zlámal's 1938, M. Kopecký's 1965, M. Hashemi 2010 studies) the topic of Cyril and Methodius's Baroque homiletics written in German and its so-called Baroque Slavism. These sermons were devoted to Moravian compatriots living in Vienna on occasion of the feasts of Cyril and Methodius Vienna St. Michael's Church in the period 1708 – 1782.

First, there is offered a characteristics of the above-mentioned theme, with a recently confirmed hypothesis of the existence of 71 printed Cyril and Methodius sermons by its bibliographic database print in 1708 – 1779. Texts from 1780–1782 have only been found recently and probably sermons ceased being printed further on.

The intertextual connections of texts have been traced. It has been discovered that the variety of historiographical sources quoted in the sermons are partly false, in fact those quotations are taken from *Sacra Moraviae historia sive Vita SS. Cyrilli et Methudii* (1710, written by the Catholic preast from the Czech lands, Jan Jiří Středovský, 1679 – 1713). Those include historical and pseudo-historical motives of the Cyril and Methodius's life and of the type of Baroque Slavism.

In this context, a hypothesis has been offered that the authors (mostly Moravian preachers) of Cyril and Methodius Baroque homiletics written in German partly express the defense of Slavs, concretely by accentuation of the etymology of the name Slave as “gloria” (and in this way confront the etymology of this name as “slaves”). This idea could be detected in the above-mentioned text written by Středovský. There is given a parallel idea of importance of Cyril and Methodius's mission for the development of authentic

¹ Stat' vznikla s finanční podporou Grantového fondu děkana Filozofické fakulty MU.

culture and for supporting its own inhabitants both in the research sermons and in *Slavonic-Bulgarian History*, written by Paisius of Hilendar.

This paper was written with the financial support of the dean of The Faculty of Arts of the Masaryk University in Brno, Czech Republic (prof. PhDr. Josef Krob, CSc.).

Key words: Cyril and Methodius Baroque Homiletics written in German; so-called Baroque Slavism; etymology of the name Slave as “gloria”; B. Zlámal’s, 1938, M. Kopecký’s, 1965, M. Hashemi, 2010, Cyril and Method studies; 71 Cyril and Method preachings (1708 – 1779); a support of the own cultural tradition both in Cyril and Method preachings and in *Slavonic-Bulgarian History* by Paisii Hilendarski

Časový kontext, kdy byla vytištěna zakladatelská kniha Paisije Chilendarského *Istorija slavenobolgarskaja*, je v literatuře českého prostředí hodnocen – dle periodizace Václava Černého – jako tzv. baroko po baroku (1740 – 1780) (Černý 1996: 341), kdy se dostává do popředí literárního vývoje slovesnost lidová. To přirozeně neznamená (jak také V. Černý postihuje), že v tzv. české oficiální literatuře (určené z hlediska katolické konfese) dále nepokračuje tisk děl především historiografického, legendistického, homiletického či kancionálového zaměření. Právě v r. 1762 je v Brně vydán latinský *Život poustevníka Vintíře*, tehdejší benediktinským opatem v Rajhradě P. Bonaventurou Josefem Piterem (*Thesaurus absconditus*). Piter v něm doložil existenci svého řádového praotce (dílo bylo konečně určeno benediktinskému řádu) a ukázal na genezi jeho kultu spojeného s břevnovským klášteřem (nejstarším mužským klášteřem v Čechách). Tímto dílem se však nyní zabývat nehodlám, přestože je vintířovská tematika, i pro vykreslení přetrvávající barokní poetiky, nesporně zajímavá.

V r. 1762 totiž vychází také např. jedno z celé dlouhé řady cyrilometodějských kázání, konkrétně jednoho z kazatelů (v daném případě P. Baumgartnera), kteří převážně vstoupili do literatury právě takovým jediným tištěným cyrilometodějským textem. Vzhledem k tomu, že jde o tematiku poměrně málo známou, a přitom nesmírně zajímavou, obě naše národní prostředí spojující, dovoluji mi, abych Vás s ní v krátkém a výběrovém exkurzu blíže seznámila.

Na fakt existence cyrilometodějských německy psaných kázání upozornil v českém prostředí v první polovině 20. století jako první teolog zabývající se cyrilometodějskou tematikou, Bohumil Zlámal (1919 – 1984). Ve svém článku *Barokní chvála sv. Cyrila a Metoděje* v r. 1938 pojednal o těchto kázáních na základě tzv. nákelského konvolutu (z

kostelní knihovny v Nákle u Olomouce), který mj. obsahoval právě (neúplný) soubor 29 cyrilometodějských panegyrických textů z let 1708 – 1744. B. Zlámal tak tematiku de facto inicioval a provedl do ní první zásadní sondy. Texty popsal a současně uvedl, že byly proslovené pro moravské krajany v souvislosti s cyrilometodějskými slavnostmi ve svatomichalském kostele ve Vídni. Další český badatel, který se tematikou cyrilometodějských kázání na základě nákelského sborníku zabýval, byl v 60. letech 20. století byl (pozdější) profesor MU v Brně Milan Kopecký (1925 – 2006), a to ve své širěji zaměřené zásadní studii o cyrilometodějské tradici ve starší české literatuře (Kopecký 1965, 2002).² Kopecký přitom upozornil znovu (s odkazem na historika B. Šidu³) na fakt, že cyrilometodějské slavnosti trvaly ve Vídni až do r. 1782, a proto uvedl, že tato kázání lze doložit i pro druhou polovinu 18. století, žádné další údaje o nich však nepřinesl. Ve vztahu k bulharskému bádání nutno uvést, že už v cyrilometodějské bibliografii G. A. Ilinského z r. 1934 je uvedeno několik takových německých cyrilometodějských kázání.⁴ V rakouském bádání se zabýval uvedenými kázáními A. Mais, který popsal charakter cyrilometodějských slavností v širším kulturním kontextu. Na základě studia vídeňských diáří pořídil úplný soupis těchto slavností (včetně celebrantů mší a autorů kázání), přičemž shromáždil 58 textů (z celkových pravděpodobně 75 vytištěných).

Mou badatelskou ambicí se stalo dohledat další cyrilometodějské texty a pokusit se o další precizaci jejich charakteristiky. Práci jsem měla na jedné straně znesnadněnou faktem, že se nákelský sborník v totalitní době ztratil,⁵ na druhé straně mě však právě tato skutečnost dovedla k

² Uvedeno též v cyrilometodějské bibliografii – Sofie: 1983: 531 /ad 4774/. Později analogicky Kopecký 2002.

³ Kult cyrilometodějský a česká Vídeň (1932, srov. pozn. 50 na s. 585 Kopeckého textu uvedeného jako 4a/ - v předchozí poznámce). – Ve skutečnosti však cyrilometodějské slavnosti trvaly až do roku 1784, jak je na základě vídeňských diáří popisuje A. Mais 1957/1958 (viz o něm v meritorním textu).

⁴ Srov. Zlámal, B. (op. cit. v pozn. 3), s. 3 (v pozn. 1). – Vzhledem k tomu, že se mi nepodařilo tuto bibliografii v českém prostředí získat, cituji dle Zlámala, že Ilinský zná pět kázání z let 1708 – 1744, která Zlámal uvádí jmenovitě: Felsenecker, 1715; Magerl, 1717 (Magerl je však autorem i kázání z r. 1712); Fritz, 1725 (Fritz je však také autorem kázání z r. 1720); Ermlich, 1738 (datace neodpovídá, kazatelje však autorem též dvou kázání – z r. 1734, psáno jako Ermblich, a 1736 jako Ermlich, jde však o stejnou osobu); Schmid, 1748 (náležitě Schmidt). Dále Zlámal dodává: a „několik dalších kázání z let pozdějších“, které však nekonkretizuje.

⁵ To mi potvrdil bývalý pracovník kostelní správy přímo v místě bývalého uložení sborníku (Nákle u Olomouce).

heuristice jak v domácích, tak ve vídeňských knihovnách,⁶ tak i naposledy i v klášterní knihovně Klosterneuburg u Vídně. Materiálovým výsledkem takového výzkumu se mi pak stal soupis šedesáti čtyř zřejmě úplný seznam cyrilometodějských textů, jejichž největší počet, celkem 62 tedy celkem 71, jsem našla v právě zmíněné klášterní rakouské knihovně.⁷ Jak prokázal už A. Mais, každoročně bylo v rámci cyrilometodějských slavností v období 1708 – 1784 proneseno ve svatomichalském vídeňském kostele jedno cyrilometodějské kázání, dodejme, že prestižní,⁸ které bylo posléze i vytištěno (nejspíš však s výjimkou roku 1784).

Ve vztahu s kronikou Paisije Chilendarského, která cyrilometodějství nutně vyzvedává jako základ bulharské knižní kultury,⁹ si uveďme v souvislosti s fenoménem německy psaných cyrilometodějských textů základní typologickou paralelu. Význam cyrilometodějské mise je totiž také ústřední myšlenkou zmíněných textů, jak o tom svědčí často už jejich názvy, využívané v meritorním textu opakovaně, nezdědka i v závěrečné modlitbě (poetice homiletického textu odpovídající), a již údaje tzv. obsahového titulního listu (na němž jsou oba věrozvěstové pojmenováni nejčastěji jako noví apoštolé, andělé a zemští patroni). Z možných přístupů ke zkoumání tématu zmiňme pouze stručně, že hlavním pramenným zdrojem cyrilometodějské motiviky se stále jeví *Sacra Moraviae historia*

⁶ Výsledkem byla moje studie *Sondy do cyrilometodějské německy psané barokní homiletiky*. In *Slovesné baroko ve středoevropském prostoru*. 1. vyd. Praha: nakladatelství ARSCI, 2010, s. 217 – 227 (do níž ještě nebyla ještě zahrnuta stať A. Maise).

⁷ Konkrétně v bibliografii k výše uvedenému článku (op. cit. v pozn. 5) jsem citovala celkem 49 textů nad původní Zlámalův seznam (o 29 cyrilometodějských textech). – Viz též katalog německy psaných svátečních kázání: Welzig, W. *Lobrede*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1989, kde však chybí cyrilometodějská kázání z let 1709, 1710, 1711 – 1712, 1714 (z tzv. Zlámalova seznamu) a texty z let 1769, 1771, 1777, 1778; 1780 – 1782; nejsou v něm taky uvedeny všechny signatury (pochopitelně jak českého prostředí; jak ÖNB, tak především klášterní knihovny Klosterneuburg). – Na rozdíl od A. Maise (op. cit. v pozn. 5) jsem navíc našla kázání z r. 1712, 1716, 1718, 1719, 1722, 1723, 1732, 1744, 1745 a 1752. (Ve srovnání s Maisovými nálezy jsem naopak zatím nedohledala kázání z r. 1769, 1771, 1777 a 1781.)

⁸ Na fakt pečlivého výběru kazatelů upozorňuje Kopecký –s poukazem na zápisky Jana Františka Josefa Rivoly, probošta křižovníků na Pöltenberku u Znojma (nyní Znojmo-Hradiště), známého jako autor *Slováře českého* (op. cit. v pozn. 4b/, s. 69). (Rivola položil základ tamní klášterní knihovně.)

⁹ О учителях словенских. // Хилендарски 1961: *История славеноболгарская*. 133 – 137.

sive Vita SS. Cyrilli et Methudii (1710)¹⁰ katolického kněze Jana Jiřího Středovského (1679 – 1713). Jak jsem už také ve své dřívější studii uvedla, v německy psaných cyrilometodějských kázáních jsou dále citovány, převážně v souvislosti s historií Moravy pojatou jako kulturně významnou nejrůznější prameny zpravidla historiografického zaměření – zahrnující od Kosmovy kroniky (1125), přes kroniku Hájkovu (1541) a Dubraviovu (1552) spis Zrcadlo slavného Markrabství moravského (1593) Poláka usazeného v Čechách Bartoloměje Paprockého z Hlohov a dále několik spisů barokního období – především Bohuslava Balbína (*Epitome historica rerum Bohemicarum*, 1677) a Tomáše Pešiny z Čechorodu (zejména *Mars Moravicus*, 1677, v souvislosti s udatností Moravanů). Toto zjištění (Soleiman pour Hashemi 2010: 219) si však nyní dovoluji precizovat v tom smyslu, že uvedená rozmanitost je do značné míry pouze zdánlivá, protože tyto spisy autoři citují právě na základě Středovského textu a vzhledem k tehdejšímu pojetí citací na to upozorňují jen výjimečně.¹¹

Ve vztahu k dílu Středovského si dovoluji nyní precizovat také svou charakteristiku tzv. barokního slavismu i nacionalismu, kterou jsem konstatovala ve své studii z r. 2010. V ní jsem uvedla, že motivy barokního slavismu se v cyrilometodějských textech přímo nabízely (na rozdíl od jiných textů o světcích českého prostředí) – v souladu s historickými realitami, tedy faktem, že cyrilometodějská mise znamenala christianizaci nejen Moravy, ale i dalších zemí, především slovanských. Tehdejší studium jen malé části nalezených textů mě však dovedlo pouze ke zjištění, že se kazatelé při zdůraznění christianizačního významu cyrilometodějské mise a jejích aktérů zaměřují především na výčty slovanských zemí, někdy i výběrové, a to s větší či menší oporou o Středovského text (ale i bez jeho znalosti). Nutno doplnit, že motiv Bulharska je frekvenčně zastoupen téměř ve všech takových výčtech, stejně jako tehdejší všechny země Koruny české (Čechy a Slezsko, Morava je citována vždy), početnější výčty zahrnují dále nejen Chorvatsko, ale i konkretizace na další jihoslovanské země (Dalmácii, Slovinsko, Srbsko a Bosnu).¹² (V daném kontextu existují i výčty jiného typu, v nichž např. autor poukazuje na jeho neúplnost a vyjmenovává např. pouze západoslovanské země a Rusko.¹³) V textech

¹⁰ Z citovaných badatelů je charakterizuje především Kopecký, M. (op. cit. 2, např. s. 69).

¹¹ Citování spisu Středovského je typické např. pro text Seelhamerův (1723), srov. s. 9 (tisk SK Olomouc, 42.766).

¹² Nejpočetnější výčet zemí, které cyrilometodějská mise zasáhla, jsem dosud našla v kázání D. Uberlakera, 1726.

¹³ Např. v textu A. Strobla, 1765: 22.

jsem však nenalezla explicitně formulovanou myšlenku o „vědomí jazykové a etnické příbuznosti Slovanů a jejich ohrožením německou rozpínavostí,¹⁴ tak je tomu v textu Bohuslava Balbína známém pod názvem obrozence Františka Martina Pelcla *Dissertatio apologetica pro lingua Slavonica, praecipue Bohemica*¹⁵ (rkp. 1672, tisk až 1775).

Při seznámení s novým materiálem kázání jsem však narazila na opakující se motiv dobového etymologického výkladu slova „Slovan“ /„Slaw“/ jako „čest“ či „sláva“ /„Ehre“; „Gloria“/ ve zvýrazněném a aktualizovaném tématu formulovaném polemicky ve vztahu k výkladu „Sclav“, tedy „otrok“.¹⁶ Jako nový, drobný přínos k tématice si nyní dovoluji doplnit ještě skutečnost, že se tato myšlenka objevuje opět v návaznosti na dílo Středovského, a část kazatelů ji opět uvádí bez odkazu na jeho již zmíněné dílo *Sacra Moraviae historia sive Vita SS. Cyrilli et Methudii*. Každopádně – právě taková myšlenka s sebou nese obrannou tendenci a plní funkci tzv. barokního slavismu i nacionalismu, který však nebyl v analyzovaných cyrilometodějských textech barokního období určován jazykově, ale teritoriálně. V jisté podobě tato myšlenka souzní s národně buditelským apelem Paisije Chilendarského – ve vztahu k aktualizovanému tématu nepodceňování vlastního národa.

¹⁴ Srov. Kopecký 1992: 54 (s citací – z hlediska dané tematiky – zakladatelské knihy R. BRTÁNĚ, 1939).

¹⁵ Text dosud naposledy vydán M. Kopeckým pod názvem *Rozprava krátká, ale pravdivá* (Brno: Blok 1988).

¹⁶ V souvislosti s kázáními C. Fischera a A. Zieglera, doplňuji, že pocházejí z let 1724 (v prvním případě) a 1730 (ve druhém případě), na to upozornil již M. Kopecký (op. cit. op. cit v pozn. 4b/, s. 70). – Dodávám dále fakt, že A. Ziegler je autorem dvou cyrilometodějských kázání (1730 i 1737) a uvádění slova Slované jako „Sclavonien“ (nepříznakově) se objevuje např. v kázání M. Wadla (1744). – Dle současného etymologického výkladu slovo „sláva“ souvisí s psl. slovesem „slout“; etymologie slova „Slovan“ nebyla dosud pevně vyložena, hypoteticky má snad vazbu na slovo: „svoboda“. In: Lutterer, I.: *Stručný etymologický slovník jazyka českého*. Praha: SPN, 1968, s. 441 a 442. (Podoba „Sclavini“ je dle Českého etymologického slovníku J. Rejzka 2001: 583 doložena ve střlat. 6. stol.) – Z tohoto pohledu barokní etymologie odrážela de facto dichotomii možnosti svobodně promluvit a nesmět rokovat, takže nebyla dnešnímu pojetí odborného bádání vzdálena.

LITERATURA

A/ Primární /výběr/¹⁷

Baumgartner 1762: Baumgartner, P. *Lob=Dankred...*, 1762. (ÖNB Wien – 300.133-B.1, Adl.17; ve Welzigově katalogu neuvedeno; K – Bk II 633.48 Adl.15)

Fischer 1724: Fischer, C. *Zwey Flügel...*, 1724. (K – Bk II 633.45 Adl.16)

Seelhammer 1723: Seelhammer, D. P. *Cyrellus und Methudius...*, 1723. (VK Olomouc – 42.766; ÖNB Wien – 234.229-B. Adl.8.; K – Bk II 633.45 Adl.13; Bk II 633.92 Adl.19)

Strobl 1765: Strobl, A. *Lob=Rede auf die Heiligen Apostel...*, 1765. (MZK Brno – ST2-0622.479; ST2-742.655, přív.1.; VK Olomouc, 33.546; K – Bk II 633.80 Adl.12; Bk II 633.97 Adl.4)

Uberlaker 1726: Uberlaker, D. *Zwey Mährische Engel...*, 1726. (ÖNB Wien – 221.566-B.Adl.8; 221.570-B.Adl.23; K – Bk II 633.45 Adl.14)

Wadl 1744: Wadl, M. *Zwey von Gott gesandte Engeln...*, 1744. (ÖNB Wien – 300.132-B. Adl.18; K – Bk II 633.45 Adl.19)

Ziegler 1730: Ziegler, A. *Starker Streit...*, 1730. (K – Bk II 633.45 Adl.15; Bk II 633.92 Adl.18)

Ziegler 1737: Ziegler, A. *Unßchätzbare Gutthat der Bekehrung...*, 1737. (VK Olomouc – 42.769; ÖNB Wien – 300132-B. Adl. 11; K – Bk II 633.34 Adl.10)

B/ Sekundární /výběr/

Černý 1996: Černý, V. *Až do předsíně nebes*. Praha: Mladá fronta 1996.

Chilendarski 1961: Паисий Хилендарски. История славеноболгарская. Ред. Б. Ст. Ангелов. София: БАН, 1961.

Kopecký 1965: Kopecký, M. Cyrilometodějská tradice v starší české literatuře. In: *Magna Moravia (Sborník k 1100 výročí příchodu byzantské mise na Moravu)*. Praha: Spisy University J. E. Purkyně v Brně, Filosofická fakulta 102, 1965, s. 567 – 586.

Kopecký 1992: Kopecký, M. Balbín a Slovanstvo. In: Pokorná, Z. – Svatoš, M. (edd.). *Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách*. Praha: PNP, 1992.

Kopecký 2002: Kopecký, M. Literatura v době baroka. In: Kubíček, T. (ed.). *Literární Morava*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, s. 69 – 71.

Mais 1957/1958: Mais, A. Das mährische Nationalfest in Wien. In: *Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien*, 1957/1958, 13, s. 93 – 122.

Soleiman pour Hashemi 2010: Soleiman pour Hashemi, M. Sondy do cyrilometodějské německy psané barokní homiletiky. In: *Slovesné baroko ve střeoevropském prostoru*. Praha: nakladatelství ARSCI, 2010, s. 217 – 227.

Zlámal 1938: Zlámal, B. *Barokní chvála sv. Cyrila a Metoděje*. Olomouc: A. C. Stojana Adolf Jašek, 1938. (Zvláštníotisk z *Apoštolátusv. Cyrila a Metoděje*).

¹⁷ Zkratky označují uložení tisků, se kterými jsem pracovala: K – Stiftsbibliothek Klosterneuburg, Rakousko; MZK – Moravská zemská knihovna, Brno, Česká republika; ÖNB – Österreichische Nationalbibliothek, Vídeň, Rakousko; VK – Vědecká knihovna v Olomouci.